

jelenet, melyben Dorogi rezignáltan veszi észre, hogy tanítványa, Kató, szerelmes belé, vagy a kórterem falához támaszkodó öreg szolgának, Péternek a képe. „Mint egy ember alakú, nagy fehér komondor, tehetetlenül bámul maga elé, mert meghalt a gazdája.”

De túl ezen, s elsősorban, a könyv Kassák művészi hitvallása, ars poetica is. Szinte esztétikai rendszerré állnak össze a Dorogi szájába adott szavak. Felmerül a kérdés, ez a regény szempontjából nem teherterhel-e? Úgy véljük, nem, mert a dialógusokban kifejeződő gondolatok egyben a hősök jellemzését, a cselekmény előrelendítését is szolgálják, s éppen az által válhatnak az író kinyilatkoztatásaivá, hogy felolvadnak a történetben, a jellemrajzban, a mű egészében. Elég utalni arra, hogy Dorogi a regény végén megbízást vállal a nagyiparosok klubja számára. De nem készíti el a freskókat: „Nevetségesnek tartom, hogy a nagyiparosok klubja számára freskót fessek... Mit fessek nekik anélkül, hogy magyarázzam saját magamat?”

Még idézni kell Dorogi-Kassák néhány ismétlődő gondolatát: „Tükkör a művészetem, amiben önmagam tükrözöm” vagy: „Talán a művészet nem ábrázolás? — Nem. Egyszerűen csak alkotás. Az anyák gyereket szünek, a föld növényeket teremt, a művész alkot. Nem

azért alkot, hogy leutánozza a modelljét, hanem, hogy a műve által kifejezze magát.”

Ezek s más hasonló gondolatok a művészet bizonyos individualista felfogásáról árulkodnak, közel járnak a „művészet, mint intuíció”, a „művészet, mint szabad teremtés” elvéhez. Nem érthetünk velük egyet. De megérthetjük őket, ha figyelembe vesszük a regény megírásának idejét (1941). A leplezetlen diktatőrök korszakában sokan a „tisztá művészet” elvének valamilyen formájához menekülnek, önmagukban keresik az igazságot, a művészetnek a külső hatalmakkal szembeszegülő princípiumát. Kassák kiállja a világirodalmi párhuzamokat — utaljunk hát pl. arra, milyen haladó szerepet játszott ez az elv Puskin, vagy éppen a fasizmus történelmi pillanatában a hermetista költészet esetében: De a hermetistáknak, és Dorogi-Kassáknak olyan kortársuk volt, mint József Attila.

Ha tehát a regény hősének szájából elhangzó megnyilatkozásokat nem is fogadjuk el, indokoltnak találjuk őket a művön belül, mint egy korszak bizonyos becüsletes, útkereső művésztipusára jellemző gondolatokat, hozzátéve, hogy éppen e gondolatok, elvek korlátozottsága volt a Dorogiak válságának egyik összetevője. (*Magvető Könyvkiadó, 1965.*) KELEMEN JÁNOS

A HATODIK VERSESKÖNYV

RÁKOS SÁNDOR: TÁGULÓ KÖRÖK

Nagyon elszegényítenék Rákos Sándor költészetét, ha körülhatárolt élményterületeket, vagy az egyes költemények konkrét élményalapját keresnénk benne. Gyűjteményes kötete, a *Fák, viharban* utószavában nagyon találóan írja: „Alkotói módszerem nem kívülről befelé, hanem belülről kifelé halad: előbb a vers látomása, indulati súlya nyugtalanít, és csak azután akar megtestesülni, a fogalmakkal, szavakkal közölhető világ anyagába öltözni”.

Ez a költői látásmód, egyéniség eredményezi azt, hogy a kor, a valóság nagy áttételeken keresztül, de ugyanakkor legkisebb rezdüléséig mélyen átérezve jelenik meg nála. Másokra és önmagára is figyelő rendkívüli érzékenység, erős absztraháló képesség a két sarkpontja ennek a költészetnek. Olyan érzékeny műszer az ő lírája, amely sohasem a tűnő, röpké benyomást, hangulatot jelzi, hanem ezeket folyamattá oldja, egybe fogja:

*Hiába intem magam bölcsességgel,
hogy legyen elég a pillanat terhe,
mikor egész múltam s egész jövőm
hegyes szögekkel a szívembe verve.*

Ez a valamilyen formában mindig számos élményt szintetizáló költői szemlélet szükségszerűen állítja párhuzamba az ellentétes oldalakat. A kötet egyik legnagyobb verse, a *Mérleg*, az öröm és fájdalom emlékeit idézi, helyezi egymás mellé, a *költő kiszolgáltatottsága és szabadsága* c. költemény szintén az elentmondások útjelzői közt találja meg a célt.

Ez a magatartás vezette Rákost Gilgameshez is, mert maga is Gilgamesként harcolja és szenvedti meg jó és rossz, élet és halál, az emberi élet értelmének küzdelmét. De Gilgameshez hasonlóan nem török meg ő sem, hanem a nagy kérdésekkel való viaskodásban egyre inkább biztos irányra lel.

Már a *Fák, viharban* utolsó ciklusa is

észrevehetően jelezte ezt az irányt: a magányosságból a közösségre találás útját. De ami gyűjteményes kötetében még jobbra önmagával folytatott vívódás, meditáció volt, az itt már szilárd talajra találás lett, céltudatos határozottsággá tisztult. „Ez a hatodik verseskötet, úgy látom, ahhoz vitt közelebb, amit szívvel már elértem, s verssel is egyre inkább megközelíteni szeretnék: a befogadó, megértő, felszabadító emberi közösséghez” — írja magáról, és ezzel verskötetét is értőn jellemezve Rákos Sándor.

A költemények, de maga a kötet címe is művészi illusztrálják ezt az előrelépést. A „táguló körök” a költőt és a felszabadító emberi közösséget fűzik egyre szélesebb körben, s egyre szorosabbban össze. Ebben rejlik a világos válasz a kérdésre:

*Zárt kapuként meredt elém a perc,
a holnap, mint egy távoli földrész
[partja, ködbevezett —
mondjátok hát, ki tette, hogy megint
emberlakta földek fölé emelik gépem
a szelek?*

Rákos Sándor a szó legnemesebb értelmében vett humánus költője. Mélysegesen emberi volt előbbi — és véglegesen ma sem eltűnt — vívódása is az emberért, de költészete ebben a kötetben még humánusabb lett. Tartalmában is, mert a *Hitvallás, prózában szép* eszméi nem maradtak üres szavak, hanem áthatják az egész kötetet, akár a múltól ír (pl. *A múlt filmszalagjai* c. ciklus), akár a jelenről, költészetről

vagy szerelemről, nagy sorskérdésekről vagy kis örömökről.

De az lett formájában is. Alkotói módszeréből is következik, hogy költészetében a gondolatiság elsődleges szerepet játszik. A *Táguló körök*-ben ezt a mély gondolati tartalmat már legtöbbször művészi tudta formába önteni: egyszerű formába. Nem az egysíkúság értelmében, hanem a tartalom megszabta követelményeknek megfelelően. Több verse látszólag túlságosan is kihívó (pl. *Méreg*), de ez a formai megoldás — nagyon hatásosan — a tartalom mélyebb kifejezését szolgálja, nem öncélú formai bravúr. Rákos ars poeticájának az a többször is hangoztatott igénye, hogy a költő „legnagyobb kiváltsága nem a csillogás..., hanem a szolgálat”, így nyer megtestesülést nemcsak költői magatartásában és lírájának tartalmában, hanem formájában is.

Rákos Sándor — és egész nemzedékének — költői pályáját számos akadály nehezítette. Költői indulásuk a háború első éveire esett. A háborús időszak szétzilálta soraikat, sokat harctérre és halálba küldött, másokat gyötrő kétségek, önmarcangolások emésztettek fel, bénítottak meg. A lassú magukra találást a személyi kultusz, majd az ellenforradalom zavarta meg, így talán nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy tehetőségük igazi kibontakozása még most van folyamatban. Ezért kétszeres öröm számunkra ez a verseskötet, mert erről az immár töretlen kibontakozásról, eszméi-művészi fejlődésről tanúskodik, egyben újabb költői eredményeket ígér. (*Magvető Könyvkiadó, 1965.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

ÚJ REGÉNY A SORSFORDULÓRÓL

FEKETE GYULA: EZEREGYEDIK ESZTENDŐ

Az évforduló ismét felidézeti emlékezetünkbe a háború élményét. Visszaneézni érdemes, mert mindig új és új oldalát mutatja ez a húsz éve volt háború is, minden történelmi forduló eddig ismeretlen arcát. Most két nemrég bemutatott filmen groteszk, vigjátéki jelmezbe burkolóznak a szereplők a háború félelmetes kulisszáinak tövében. A magyar film hősenek elismerésel adóztunk talpraesettségéért és józan gondolkodásmódjáért, bár nem sikerült annyira azonosulnunk vele, hogy mindig belefedeledzhessünk a mulatságos kalandok sorába.

Fekete Gyula „komoly” regényt írt.

Pedig a színtér, az időpont csaknem ugyanaz, mint a filmen. A főváros bekerítése után, a bomladozó magyar hadseregben vagyunk, Székesfehérvártól nem messze, a Dunántúlon. A motívumok közül is sok közös: nyílt parancssal száguldozó motoros altiszt, mulatságos rekvirálások, egy kastély, nyilasok és királyi magyar katonák, németek és magyarok ellentéte.

Tiszt és legénye állnak a történet középpontjában. Sorsuk és kölcsönös viszonyuk alakulása fűzi fel az eseményeket. Acsay főhadnagy földbirtokos-származék. Óvatos szkepszissel és valami lusta humánusmétréttel felvértezve sodortatja magát a háborús kavargásban.